

zmanjšujejo ure v učnih načrtih, bi morala zgodovinska stroka in strokovne institucije (zgodovinska oddelka na obeh univerzah, inštituti, strokovna društva) posvetiti več pozornosti tem oblikam populariziranja zgodovine na naših šolah in zgodovino približati na bolj prijeten in sprejemljiv način ter tako prispevati k zgodovinskemu osveščanju mladih rodov.

Ignacij Voje

Janez J. Švajncer, **Obranili domovino**. Teritorialna obramba Slovenije v vojni za svobodno in samostojno Slovenijo. Ljubljana : Viharnik, 1993. 302 strani.

«. . . bolje, da orožje odpelje vojska, kot da ga dobi Janša . . . « Gornja misel, ki je bila glasno izrečena iz dokaj številnih ust ob znanem razoroževanju Slovenije maja 1990, prav gotovo simbolizira začetek devetdesetih let slovenske zgodovine 20. stoletja. Seveda v resnici nikoli ni bil mišljen Janez Janša kot oseba ampak kot najodgovornejši uslužbenec Slovenije za njena vojaška vprašanja. Nerealno bi bilo pričakovati, da bo »demoskopska« Slovenija vsem všeč. V tistih dneh dejansko ni bilo vprašanje Janša ali »Nejanša«, spor se je vrтел okoli načrta nove, demokratične, svobodne in neodvisne Slovenije. Vojska je simbolizirala staro, Janša novo. Izid te velike dileme je znan. Slovenci so pokazali neverjetno enotnost. Prevelika, utopistična upanja so prinesla številna razočaranja, nadaljnje dogajanje nedvoumno kaže, da je bila junija 1991 dobljena bitka, »vojna« pa še traja.

Nastanek neodvisne Slovenije postavlja pred zgodovinarje številna nova vprašanja, ki jih v prejšnjih desetletjih in celo stoletjih ni bilo mogoče zastaviti. Nekateri so čutili potrebo, da so pohiteli z izjavami, da si Slovenci nikoli niso želeli svoje države. »Slovenske sanje« naj bi bil eden zgodovinskih mitov. Ali res? Kdaj in koliko pa se je bilo mogoče na Slovenskem odkrito pogovarjati o možnostih obstoja neodvisne Slovenije? Kako to, da kljub živim pričam ni nikjer zabeleženo dejstvo, da so nekateri ob avnojskih izjavah v NOB zapustili njene vrste? Kako razložiti neverjetno skrb Slovencev za svoj jezik in kulturo, če ne prav skozi željo o svobodni Sloveniji? Mnogi so nam vsiljevali Jugoslavijo kot najvišjo možnosti slovenske samostojnosti, mnogi so okoli nje fabricirali mite, pa ni bilo občutka dolžnosti, da bi se o tem razglabljalo. Še sedaj nam staro domovino nekateri, med njimi so tudi zgodovinarji, vsiljujejo kot zgodovinsko nujnost, predpogoj za nastanek svobodne in neodvisne Slovenije. Ali res? Zgodovinar ne more zanikati obstoja Jugoslavije, toda je bila resnična nujnost? je takšno razpravljanje sploh še v območju zgodovinske stroke ali gre že za politiko? Če je bila Jugoslavija nujnost in se jo je treba s ponosom spominjati, lahko isto trdimo za vso preteklost! Počasi postaja že skrajni čas, da bi si slovenski zgodovinarji zastavili vprašanje, kakšen je bil njihov odnos do vsakokratne države, v kateri so živeli. Osebo sem prepričan, da čez kup oportunitizma ne bi videli.

Z gornjim razmišljanjem ne želimo nasprotovati naslovu Švajncerjeve knjige in postavljati dileme, kdo je branil domovino. Dejansko so večji heroji tisti, ki so jo ohranili. Avtor se je s podnaslovom povsem jasno opredelil do problematike. Kot eden naših redkih vojaških zgodovinarjev (pisci vojaških pregledov NOB so bližji politiki kot vojaški tehniki) se je v knjigi omejil na vprašanja, katerih raziskovanje obvlada. V ospredju njegovega zanimanja so boji in drugi vojaški dogodki v času osamosvajanja junija 1991. Opisuje nam ljudi in dogodke, strah in pogum, veselje in žalost. Švajncerjeva knjiga ni apoloģija, pa tudi skrajno kritična ne. Avtor je do udeležencev zgodovinskega dogajanja kot tudi do nasprotnikov prizanesljiv. Med drugim vzemo za številne pomanjkljivosti in napake, kolaboracijo in popolno predanost slovenstvu, pripravljenost na žrtve za dosego zastavljenih ciljev kot tudi ostro nasprotovanje. Opis bitk od Krvavega potoka do Radgone in od Pogancev do predora Karavanke pa vendar zastavljajo vprašanje, ali je bila junijska vojna kljub kratkosti res tako malenkostna, kot mnogi trdijo. JLA je v njej uporabila najmodernejšo tehniko, njen poraz ni samo znak nepripravljenosti in nesposobnosti oficirjev, ampak predvsem podcenjevanja »Janezov« in nepričakovane slovenske enotnosti. Avtorju lahko očitamo, da je bil premalo pozoren do teh dejstev. Kakšne težave je imela slovenska vojska z oborožitvijo; nekateri so imeli celo trofejno orožje iz zadnje svetovne vojne, ki ni bilo več sposobno poriniti krogle skozi cev. Ni bilo težjega pehotnega orožja, najhuje pa je bilo glede zračne obrambe. Prav v zvezi z njo je bilo veliko gnilobe v prejšnjem sistemu in celo nekaj sabotaž. Bralcu Švajncerjeve knjige se postavljajo številne paralele v zvezi z NOB. Tovrstna diskusija verjetno še ni stekla samo zaradi pietete do veteranov.

Mnogim so pred očmi še vedno prizori iz Rožne doline in Radgone, ko so v boje neposredno posegli tudi civilisti. Tudi ta segment takratnega dogajanja pušča avtor nekoliko preveč ob strani. Mnogi Slovenci so v tej vojni pokazali toliko patriotizma, da je to naravnost neverjetno. Spominjam se stare revne ženice, ki ni mogla fantom kupiti pijače, bilo je namreč strahotno vroče, pa je nabrala borovnice in prinesla zavitek. Dala je, kar je mogla. Podobnih primerov, ko so ljudje kazali svoja čustva do slovenske vojske, je bilo zelo veliko. JLA je dejansko naletela na odpor celega naroda.

Pri opisih bitk pogrešamo tudi več informacij o nasprotniku, njegovem globalnem pristopu k vojni v Sloveniji. Iz časopisov vemo, da so imeli načrte za uničevanje nekaterih vitalnih objektov. Raketiranje televizijskih in radijskega oddajnika, uničevanje v Radgoni nas o tem še dodatno prepriča. Kljub razumljivi obzirnosti bi nekaj več besed zaslužili tudi kolaboranti. Dogajanje v Logatcu, Kopru in še marsikje nam ne govori le o realni nevarnosti državljanske vojne ampak tudi o organizaciji JLA, ki je imela svoje ljudi tudi v civilnih strukturah. Našteta vprašanja ali pripombe niso toliko kritika knjige kot diskusija o njenem konceptu. Zato lahko razmišljanje zaključimo z ugotovitvijo, da je knjiga zelo soliden začetek kompleksnejšega raziskovanja vojne za obrambo Slovenije in slovenstva. Še samo lastne izkušnje iz številnih »orožnih vaj« in drugih neposrednih stikov z nekdanjo JLA me potrjujejo v prepričanju, da je bila samobitnost Slovencev in njihova nepripravljenost, utoniti v jugoslovanstvu, glavna preokupacija političnih organov JLA.

Med čisto konkretnimi pripombami k Švajncerjevi knjigi bi omenili naslednje. Avtor piše razmeroma veliko o poveljniškem kadru, premalo pa o vojaki. Vprašanje odzivanja na mobilizacijo je le eno izmed njih. Ne tako enostavno je vprašanje mednacionalnih odnosov. Med nami so bili Muslimani, Hrvati, Črnogorci. Nekateri so se spraševali, zakaj so oni vpoklicani, številni Slovenci pa so na varnem, nekateri so celo bežali v inozemstvo. Ta vprašanja bi se z eventualno eskalacijo vojne gotovo še zaostrovala. Zanima me, ali je piscu znan podatek, da so nekateri v času, ko so bili v vrstah slovenske teritorialne obrambe, bili v službah postavljeni »na čakanje«. Slučaj ali del nevidne vojne? Za občutje in ravnanje vojakov je zelo pomembno, kako funkcionira tudi zaledje. Če so bile na eni strani velike težave z orožjem, pa je bila, vsaj kar sem sam doživel in tudi slišal, zelo dobro organizirana intendantska služba. Ljudje, ki so skrbeli za te dejavnosti, zaslužijo najvišjo pohvalo. Treba bi jih bilo vsaj omeniti. Enako velja tudi za zdravstveno službo. Ranjenec ni bilo veliko, nesreč z orožjem čudežno malo, ogromno pa je bilo stresov in drugih psihičnih motenj. Zdravniki so ljudem pomagali brez velikih besed, ponoči in podnevi so bili na razpolago. Koliko jih je bilo nagrajenih ali javno pohvaljenih?

Knjiga Janeza J. Švajncerja je zelo solidno delo. Bogata oprema in številni osebni podatki ji sicer dajejo navdih nekakšnega spominskega albuma udeležencev. Za zgodovinarje je na eni strani pomembna zaradi bogate faktografije, na drugi strani pa zaradi številnih vprašanj, ki jih sproža. Vsekakor pa kar kliče po nadaljevanju in nadgrajevanju.

Stane Granda

Ruth Wodak et al., **Wir sind alle unschuldige Täter.** Frankfurt : Suhrkamp, 1990. 401 strani.

Knjigo »Vsi smo nedolžni storilci« je napisalo več avtorjev (Ruth Wodak, Peter Novak, Johanna Pelikan, Helmut Gruber, Rudolf de Cillia, Richard Mitten), kar je bilo glede na način dela nujno. Tako predstavlja delo analizo, ki je zgleden primer sociološko-zgodovinsko-filozofske interdisciplinarne analize. Knjiga je poleg tega zanimiva tudi zaradi občutljive tematike, ki jo obravnava, saj gre za snov, ki jo je treba zaradi njenega specifičnega pomena v avstrijski družbi obravnavati argumentirano in subtilno hkrati.

Izhodiščna vprašanja, ki knjigo definirajo, so: Kako je mogoče, da je v avstrijski družbi danes, po Auschwitzu, ko predstavlja židovska manjšina ca. 0,1% (oz. 7000 pripadnikov židovske skupnosti), antisemitizem sploh še mogoče? Na kakšen način prodira v avstrijske medije in je tako direktno ali indirektno, praktično pa brez predledka, ves čas po drugi svetovni vojni prisoten v avstrijskih medijih (čeprav je »uradno« strogo prepovedan)? Ali je njegove korenine res mogoče iskati izključno v nemško-avstrijski z antisemitizmom prežeti zgodovini ali se za tem skriva še kaj?

Na ta vprašanja avtorji odgovarjajo z analizo, ki nam pokaže, na kakšen način pronica antisemitizem v avstrijsko »zavest« preko medijev, političnih nastopov in vsakdanjih pogovorov. Vprašanje se zastavi seveda že čisto na začetku – kakšna je pravzaprav ta avstrijska »zavest«? Analiza, ki jo knjiga podaja, je v izhodišču mogoča, če velja teza mlajše generacije avstrijskih zgodovinarjev (Karl Stuhlpfarrer idr.), da so bili mnogi Avstrijci (vsaj dosti več, kakor priznava »uradna« verzija) nad »Anschlußom« navdušeni. Za njene nasprotnike velja (glej npr. Dr. Norbert Schausberger, »Der Griff nach Österreich«, Wien 1978; dovolj pa je tudi poslušati izjave kanclerja Vranitzkega ali dunajskega župana Dr. Helmuta Zilka), da je bila Avstrija prva žrtev ekspanzije nacistične Nemčije.

To avstrijsko »življenjsko laž« (tako avtorji) je institucionalizirala »moskovska deklaracija«, ki so jo sprejeli zavezniki 1943. Tako je bilo mogoče avstrijsko »življenjsko laž« uradno uporabljati pri formiranju »nove« avstrijske identitete (zavesti). Sicer knjiga navaja, da je bilo takoj po vojni v Avstriji registriranih 660.000 »bivših« – »die Ehemaligen« – t.j. nacistov.) Židje so v njenem zgodovinskem kontekstu žrtve – žrtev (Opfer der Opfer) poleg drugih mitoloških konstruktov in zgodovinskih polresnic.

Analiza kaže, da igrajo Židje v povojni Avstriji podobno vlogo, kot jo je v deželah socializma igral »zunanji ali notranji sovražnik«, »meščanska desnica« itd.: omogočajo jasno identifikacijo »nas Avstrijcev« v odnosu do okolice – »drugih«, »tujine«, »sodržavljanov židovskega rodu« . . . , kar so vse poznani družbenopsihološki fenomeni, to pa še zdaleč ni vse. Kakor pravijo avtorji: Židje že s svojo prisotnostjo ogrožajo to »novo« avstrijsko zavest (posebno v odnosu do Nemčije), ki si je »pravi Avstrijci« zlepa ne pustijo ogrožati ali odvzeti zdaj, ko je bilo zanjo potrebno toliko naporov in dokazovanj.

Antisemitska tradicija je v Avstriji stara in meje med posameznimi antisemitizmi so nejasne, nastavkov za predsodke, ki vodijo v diskriminacijo torej ne manjka. (Pri analizi pa seveda ne smemo zaiti v predstavo, da je »Endlösung« le ena izmed stopnic v dolgi zgodovini antisemitizma, na drugi strani pa nikakor zmanjševati »zaslug« npr. katoliškega antisemitizma za ustvarjanje primernega vzdušja zanj.) Leta 1945 naj bi se torej začela »nova« avstrijska zgodovina, ki naj bi vse spremenila, v resnici pa je antisemitizem, kot nam predstavljajo avtorji knjige, ves čas prisoten v vseh stereotipnih oblikah – latentni ali manifestativni, eksplicitni ali zelo indirektni – zaradi strahu pred odkrivanjem vojnih zločinov, strahu, da bi Židje zahtevali svojo »arizirano« lastnino nazaj, strahu, da bi se Židje vrnil v svojo domovino (kakor v prvi in drugi točki) in prevzeli pomembne položaje, spet postali »dominantni« ali zasedali delovna mesta.

S svojo prisotnostjo pa Židje tudi onemogočajo »preseganje« avstrijske preteklosti in permanentno ogrožajo novo avstrijsko »identiteto«. Za legitimacijo te »nove avstrijske identitete«, ki se gradi na že omenjenih različnostih (kontrastih), so Židje zelo dobrodošli, saj je stereotip o bogatem, pohlepem, inteligentnem židovskem intelektualcu, ki ima internacionalno zaledje in obvladuje bančništvo in tisk, mnogo bolj primeren kakor druge diskriminirane skupine. (»Gastarbajterji« ali narodne manjšine delujejo zaskrbljujoče bolj zaradi svoje kvantitete.)

Sociološka, filološka in zgodovinska analiza avtorjev nam prikaže mehanizme aplikacije tovrstnih stereotipov v sredstvih javnega obveščanja. Predmet analize sta bila avstrijska dnevnik »Die Presse« in